

ՀՏԴ 82.09

Գրականություն

**ԱՆՀԱՏԻ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՆ
Յ. Վ. ԳՅՈԹԵՆՔԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐՈՒՄ**

Ս. Ստեփանյան

Մարդկային քաղաքակրթության հասարակական զարգացման ընթացքում անհատի և հասարակության միջև մշտական բախումները հանգեցնում են ողբերգական իրավիճակների: Յուրաքանչյուր ժամանակաշրջան ներմուծում է իր գծերը: Անհատի գործունեությունը գնահատվում է իրավիճակի հաղթահարման անհրաժեշտությամբ: Արվեստի զարգացման յուրաքանչյուր ուղղություն բացահայտում է այդ անհրաժեշտության իրականացման իր միջոցները: Ուստի և ողբերգությունը գրականության և արվեստի անբաժան ուղեկիցն է դառնում հասարակության զարգացման բոլոր շրջաններում:

Անհատի ողբերգության կոնցեպցիան իր արտահայտությունն է գտել գեղարվեստի գրող Յոհան Վոլֆգանգ Գյոթեի բոլոր գործերում անկախ նրանց ժանրային բնույթից: Գյոթեի ստեղծագործություններում ընդգծված ողբերգականության մեջ առկա են որոշ պատմա-հասարակական, փիլիսոփայական, գրական, անհատական և այլ հանգամանքներ, որոնք անհրաժեշտ են այս ուսումնասիրության համար:

Գյոթեի ապրած իրականությունը պատմության մեջ գրանցվել է որպես ռազմաֆեոդալական քայքայվող մի հասարակարգ: Ամենուր անկարգություն, առանց օրենքների, անգրագիտություն, խավար, առանց կարգ ու կանոնի: Ժողովուրդը հեծում էր այդ ծանրության տակ, ստրկությունը խորացել էր ծայրահեղ: Միակ փրկությունը բուրժուազիան էր, որը լինելով շատ վախկոտ, ստրկամիտ, հոգում էր միայն իր շահերի մասին, չունեի օրենքներ. որոնցով կարողանար առաջնորդվել: Այս միտումներով էին պայմանավորված հասարակական հակասությունները: Այս ժամանակահատվածում գրական «Գրոի և փոթորիկ» խմբի առաջացումը պատմական անհրաժեշտություն էր: Բոլոր ուսումնասիրողները, կենսագիրները, գյոթեագետները կարևորում են այն հանգամանքը, որ Գյոթեի գրական-գեղարվեստական մուտքը զուգադիպում է «Գրոի և փոթորիկ»-ի ժամանակաշրջանին: Գրական այս շրջանում քննադատվում էին թե՛ հասարակությունը, թե՛ դասային սահմանները, անհատը դուրս է գալիս առաջին գիծ, նա ընդունվում է որպես հանճար, ինքնակայացումը դառնում է հիմնական նպատակ, արվեստագետը ծառայում է որպես իդեալ, իսկ բնությունը՝ որպես աստծո հայտնություն: Այս ժամանակ ստեղծվեց Ֆաուստի նախատիպը («Նախաֆաուստ»), որը վերջնական տեսքի եկավ Գյոթեի ստեղծագործական վերջին շրջանում:

XVIII դարի գեղարվեստական գեղարվեստական գրականությունն առանձնահատուկ դեր ուներ պատմական իրադրության մեջ: Մտածողության մտահայեցողական ոգին իրականության բռնատիրական պայմաններում խորացնում էր ողբերգականի առաջացման պատճառները: Սրանով էին

պայմանավորված այդ ժամանակվա գերմանական գրականության փիլիսոփայական զարգացումը և՛ անհատի ողբերգության թեմատիկ ընդգրկվածությունը: Երկրի ապագայի վերաբերյալ անհուսալի տրամադրությամբ համակված էին ժամանակաշրջանի բոլոր գրողները: XVIII դարի վերջին բազմաթիվ բարոյական-փիլիսոփայական բանավեճերի, քննարկումների թեման մեկանխողիվան էր: Կանտը մեկանխողիկ տրամադրությունը բնորոշում էր որպես գիտակցության ոչ ադեկվատ արտահայտման հետևանք: Գերմանագետների ուսումնասիրությամբ մեկանխողիվա վառ արտահայտիչներ են համարվում Գյոթեն և Շիլլերը. «Վայմարյան կլասիկայի կենտրոնում Ֆաուստն ու Վալենշտայնը մնացին որպես լավագույն նրկու մեկանխողիկները»¹: Այսպիսով, XVIII դարի գերմանական գրականության մեջ ողբերգականի ընդգծվածությունը բխում է գերմանական իրականությունից: Գյոթեի և XVIII դարի գերմանական գրականության նորարական երևույթները կապված են Գոթիկոյ Լեսսինգի անվան հետ: Գյոթեի և «Գրոհ և փոթորկի» հեղինակների ողբերգական ազդեցությունները բխում են Շեքսպիրի հոգեբանական բացահայտումից: Իր ամբողջ կյանքում Գյոթեն սիրելի ու մեծարել է Շեքսպիրին. «*Երբ կարդացի Շեքսպիրին, առաջին իսկ էջը գերեց իմ ամբողջ կյանքում, իսկ նրբ կարդացի նրա առաջին գրվածքը, ես ինձ զգացի որպես կույր ծնված մի մարդ, որին հրաշագործ աջը հանկարծ պարզեցում է տեսողություն»*:²

Դեռևս նրա առաջին բանաստեղծությունները շատ զգացմունքային ու կրքոտ էին: Այդ ժամանակ նա ընդամենը տասնվեց տարեկան էր և, չընդդիմանալով հոր կամքին, Լայպցիգի համալսարանում սովորում էր իրավաբանություն: Այստեղ նա միաժամանակ հաճախում էր գրական դասախոսությունների: Առանձնապես նրան գրավում էին գրող, դրամատուրգ, գրականագետ Քրիստաֆոր Գոթշիլդի և գրող, փիլիսոփա Քրիստիան Գեյլլերթի սեմինար պարապմունքները: Վերջինս համարվում էր «Գրոհ և փոթորկի» ոճի հիմնադիրը: Գյոթեն կարեւորում էր զգացմունքն ու երևակայությունը: Շիլլերին գրած նամակներից մեկում նա խոստովանում է, որ իրեն երբեմն չի հաջողվել որեւէ ողբերգական իրավիճակ մշակել առանց կենդանի պաթոլիկ հետաքրքրասիրության: Ժամանակի հոգեւոր կառույցի ձեւավորման մեջ գերմանական գրող Յ. Վ. Գյոթեի գեղարվեստական մտածողությունն ունի ներգործական դեր: Բոլոր հասարակական-քաղաքական իրադարձությունները, ինչպես և ժամանակաշրջանի մեծագույն դեմքերի հետ ծանոթությունները և՛ դրանցից քաղած բոլոր դասերը հարստացնում են Գյոթեի կենսագրությունը: Դրանում կարեւոր է XVIII դարի գերմանական դասական փիլիսոփաների ազդեցությունը: Այդ մասին բազմաթիվ

¹ Thorstan Valk: Poetische Pathographie. Goethes Werther im Kontext zeitgenössischer Melancholie- Diskurse, Goethe –Jahrbuch, Verlag Hermann Boeblaus Nachfolger Weimar, 2002, Band 119, էջ 15:

² Գյոթե Յ. Վ., ֆաուստ 2, Հայպետհրատ, Ե., 1963, էջ XII:

ստեղծություններ է տալիս Գյոթեի «Պոեզիա եւ ճշմարտություն» վեպը, որը բացի գեղարվեստական գործ լինելուց, նաեւ տեսական քննումների աղբյուր է: Նույն արժեքն ունի նաեւ Գյոթեի քարտուղար Յ. Պ. Էքքերմանի «Զրուցներ Գյոթեի հետ» գիրքը: Ծոյությունների վրա չափազանց մեծ է եղել տեսաբան Հերդերի ազդեցությունը: Հերդերի հետ հանդիպումը Ստրասբուրգում Գյոթեն համարում էր իր կյանքի ամենակարեւոր իրադարձությունը: Հերդերը, որը հինգ տարով մեծ էր Գյոթեից, վերաբերվում էր ավագ եղբոր պես, քաջալերում էր նրան բոլոր բնագավառներում: Գյոթեն գրավել էր նաեւ Հերդերի «ժողովրդայնության փիլիսոփայությունը», ինչի հիմքում ընկած է ժողովրդական ստեղծագործությունների ուսումնասիրումը. «Նրա «Վարդը» շփոթեցրել էր Հերդերին, եւ նա դա ընդունել է որպէս գոտ ժողովրդական երգ: Ժողովրդական պոեզիայի ազդեցություն է կրել Գյոթեի «Անտառի թագավորը» բալլադը¹: Վերջինիս համար Գյոթեն օգտագործել է դանիական ժողովրդական երգի Հերդերի կատարած թարգմանությունը: Իր փիլիսոփայական դատողությունների համար Գյոթեն գնահատում է Սպինոզային.» Սպինոզայի հանդեպ ունեցած իմ վստահությունը հիմնված էր այն խաղաղեցուցիչ ներգործության վրա, որը նա առաջացրել է իմ մեջ»²: Գյոթեի երկվության հիմքում ընկած է Կանտի դուալիզմը: Մտածողության դիալեկտիկական մեթոդը եւ իրականության ճանաչման ժխտումը կազմում է իր ստեղծագործությունների փիլիսոփայական հիմքը:

Գրողի ընկճվածությունը հաղթահարվում է համարձակ սատիրաներով, եւ այն փաստը, որ Գյոթեն իրեն համարում էր ոչ ողբերգու հեղինակ, գրականագետ, թարգմանիչ Արա Առաքելյանը դիտում է այսպէս. «Հայտնի է, որ Գյոթեն իրեն համարում ոչ ողբերգու հեղինակ, սակայն ինքնաբերորշման պայմանականությունն այս դեպքում ակնհայտ է: Ոչ միայն նրա հիմնական գործերի հերոսները (Ֆաուստ, Վերթեր, Տաստեւ այլն), այլ առհասարակ բոլոր ստեղծագործությունները, փոքր կամ մեծ չափով, ներծծված են ողբերգական լույսով»³:

Ստեղծագործական առաջին շրջանում (1770-1775) Գյոթեն անհատի ողբերգական ճակատագիրը բացահայտում է բռնատիրական պայմաններում, իսկ «Երիտասարդ Վերթերի տառապանքները» վեպում այն իդեալականացնում է հերոսների ներքնաշխարհում: Անհատի ողբերգական ճակատագիրը Գյոթեն այս տարիներին ներկայացնում է պատմական, քաղաքական, տարբեր նյութերի հիման վրա: Բայց նրա առաջին հերոսներն օժտված էին հեղափոխական տրամադրությամբ եւ նրանց պայքարը դրսևորվում էր առանձին անհատների գործունեությամբ: Գյոթեի ռեալիզմը

¹ Արտմանով Ս. Դ. XVII-XVIII դդ. արտասահմանյան գրականության պատմություն, Երևանի Համալսարանի հրատարակչություն, Ե.1986, էջ 600:

² Գյոթե Յ. Վ., Բանաստեղծություն եւ ճշմարտություն, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Ե., 1985, էջ 688:

³ Գարուն, 11. 12. 1998, էջ84:

Գյոցի կերպարի միջոցով արտահայտում է սեփական ողբերգությունն իր հասարակության մեջ: Նա գեղարվեստական դաշտ է բերում քաղաքական իրադարձություններ եւ դրանց դեմ կատարված մասսայական բողոքների մեջ անհատի ողբերգական ճակատագիրը: Գյոցը 1528թ. Գերմանիայում տեղի ունեցած ապստամբության ղեկավարներից մեկն է եղել: Նա բնութագրվում է նրկաթաքագուկ, խիզախ, ըմբոստ, հզոր, ուժեղ: Գյոցը հերոսական կերպար է: Պատմական այս նյութի միջոցով արտացոլում է իր ժամանակի՝ XVIII Գերմանիայի քաղաքական դրությունը, իսկ Գյոցը խորհրդանշում է դասային ասպետությունը: Եթե Գյոցն տառապում է, որ ի գործ չէ հարմարվել գոյություն ունեցող կարգերին, իսկ ապստամբությունը նույնպես բերում է կործանման, ապա Գյոթեի ողբերգությունն այն է, որ նա ստիպված էր հանդուրժել մի միջավայր, որը հակասում էր սեփական համոզմունքներին: Գյոթե անհատի հակասության բեկններից մեկը հանճարի պայքարն էր, որ նրան միշտ մղում է ազատության, մյուսը՝ իրականության, ինչի հետ ստիպված էր հաշտ ապրել: Իր ներքին խռովքը, որ Գյոթեն տարածել է իր հերոսների վրա, ի վերջո վերածվում է պայքարի: Այս շրջանում նրան գրավել էին շեքսպիրյան ռեալիզմի բազմազանությունը, ապա՝ Ռուսոյի գեղարվեստական մտածողությունը: Վերջինս կազմում է «Երիտասարդ Վերթերի տառապանքները» վեպի ելակետը: Ըստ Գյոթեի՝ Վերթերի սերը խորացնում է նրա մեկանխույզը: Այդ մասին նա ասել է. *«Ես միանգամայն նոր բան եմ արել: Վերցնեմք վերնագրի պատմությունը. «Երիտասարդ Վերթերի տառապանքները», որտեղ ես ներկայացրել եմ մի երիտասարդի, որն օժտված լինելով խոր մաքուր գգայությամբ ու ճշմարիտ պենետրացիայով, կորցնում է իրեն ցնորքային նրագանքների մեջ, շահարկումից քայքայում ու հասցնում իրեն մինչև դժբախտ կրքերի. հատկապես մի հավերժական սեր խոցում է, եւ նա ինքնասպանություն է գործում»*¹: Արդի գրաքննադատ Թյորպեան Ֆալկն այս վեպը որակում է ոչ միայն որպես մի մեկանխույզ կերպարի մահվան պատմություն, այլ XVIII դարավերջի հոգեթերապևտիկ պրակտիկա: Այս հիվանդության հաղթահարման միջոցները եւս կան վեպում. *«Գյոթեի ժամանակաշրջանի տարածված հոգեթերապևտիկ բուժման միջոցներին են պատկանում ճանապարհորդությունները եւ պատահական տեղափոխությունները, օրվա հստակ ռեժիմը, փոփոխական գործունեությունը»*²: Իրականում «Երիտասարդ Վերթերի տառապանքները» վեպը Գյոթեի Շաղոխտա Բուֆի հանդեպ ունեցած սիրո արձագանքն էր, ինչի ազդեցությամբ սիրո մեջ մերժված շատ ընթերցողներ հետնում էին Վերթերի օրինակին: Ինքնասպանության իրական հիմքի մասին Թյորպեան Ֆալկը գրում է. *«Գյոթեն իր վեպի հմքում դրել է Վերթերի դեպքնատան քարտուղար Վիլհելմ Յերոսայեմի մահը: Այս տեղեկության հեղինակն է Յոհան Բրիստիան Բենտենը: Այս լուրը հաղորդում է ոչ միայն դեպքի ընթացքի*

¹ Thorstan Valk, էջ 17:

² Նույն տեղում, էջ 18:

ժամանակագրությունը, այլ միաժամանակ վերլուծում է ինքնասպանության բնույթը: Քննողները ներկայացրել է Յերուսալեմի նորպես մարդախույս, տարօրինակ մեկը, որն իր պնտի հետ երկար ժամանակ գծողության մեջ էր և բացի դրանից մշակում էր սիրո անհույս կապ: Ըստ նյութի՝ նա տառապում էր ճանաչողության նեղ սահմաններից, որոնք զբաղեցնում են մարդու բանականությունը: Քննողները Յերուսալեմի զգացմունքները կապում է այդ ծանր գործի հետ և բնորոշում այն որպես մեղանյութի, ինչը նրան հասցրել էր կամավոր մահվան¹: Զարմանալի է նաև, որ Վերթերի կերպարի ազդեցության ողբերգական նույն ալիքը բարձրացավ հարյուր հիսուն տարի անց նաև Չինաստանում: Չհաշված 1902թ. վեպի չինարեն մասնակի թարգմանությունը, այն ամբողջությամբ թարգմանվել է 1922թ. Վերթերի կերպարը Չինաստանում դարձել էր հաշվենկատ ամուսնությունների դեմ երիտասարդների պայքարի խորհրդանիշը և մայիսի 4-ի շարժման մտավորականների կողմից քարոզվող անհատի ազատագրման ազդակ: Վերթերի երկրպագումը Չինաստանում պայմանավորված է նաև ժամանակի պայմաններով: Երիտասարդ չինացիները գտնվում էին հին ավանդույթների և նոր հայացքների միջև մի վակուումում, ինչը և օժանդակեց Վերթերի ազդեցությամբ ինքնասպանության ալիքի բարձրացմանը: Վերթերի կերպարի հետ նույնացվում է Իբսենի Նորան: Նորան խորհրդանշում է կնոջ ազատագրումը, իսկ Վերթերը՝ ավանդական ամուսնությունների դեմ երիտասարդների պայքարի իմաստը: Վերթերի կերպարը ծնվեց նաև արվեստի տարբեր ճյուղերում, նույնիսկ նորածնության մեջ: Այն ներկայացվում էր այսպես՝ դեղին բաճկոնակ, կապույտ ֆրակ դեղին պոնտե կոճակներով, դարչնագույն մանժետավոր կոշիկներ և փետրազվյալ: Մազերը գանգրացվում էին: Վերթերը համարվում է պաշտամունքային կերպար:

Վերթերի ինքնամիտք էությունը, նրա մեղամաղձոտությունը տարիներ շարունակ պահպանվեցին Գյոթեի հոգում: Չիրագործված սերը կրկին գլուխ բարձրացրեց 1822թ., երբ 74-ամյա ծերունին սիրահարվեց տասնինամյա Ուլրիկե ֆոն Լեվեցովին: Այս սերն այնքան մեծ էր ու բուռն, որ Գյոթեն մատնվել էր հուսահատության: Դա դառն ու գաղտնի ապրումների մի շրջան էր, ինչից նրան փրկեց ստեղծագործական ոգին: Նրա «Մարիենբադյան էլեգիան», որ ծնվեց 1823թ. նոյեմբերի 15-ին Կարլսբուրգից վայմար տանող ճանապարհին, Ստեփան Յվայզը համարեց մարդկության աստեղային ժամ. «Մեզ տրված է այդ օրն արժանահիշատակ կոչելու իրավունքը, քանի որ գերմանական պոեզիան այդ ժամանակից ի վեր չունեցավ ավելի շողողուն մի ժամ, քան այն ժամը, երբ հզոր զգացմունքը հզոր թափով լցվեց այդ անմահ տողերի մեջ»²:

Հեղափոխության իրականացման անհնարինությունը, խնդիրների լուծման մեջ ռեալիստական հիմքերի բացակայությունը Գյոթեին մղում են

¹ Նույն տեղում, էջ.8-9:

² Յվայզ Ս. Մարդկության աստեղային ժամերը, Հայաստան, Ե., 1977, էջ 115, 182 էջ:

գեղարվեստական նոր որոնումների: Անհատի ազատության հասնելու միջոցն այս փուլում Գյոթեն համարում է ինքնագիտակցումի զարգացումը: Գաղափարական այս կոնցեպցիան ունեն Իֆիգենյան և Տորկվատո Տաստոն: Հասարակության և անհատի իդեալական ներդաշնակությունն այստեղ համարվում է անհատի ողբերգության հաղթահարման միջոց:

Գյոթենի ստեղծագործական վերջին փուլը, որն ընդգրկում է «Ֆաուստն» ամբողջությամբ, կազմում է Գյոթենի ռեալիզմի զագաթնակետը: Ֆաուստի և Մեֆիստոֆելի հարադրությամբ Գյոթեն կերտում է անհատի և հասարակության միջև հավերժական հակադրությունը: Ֆաուստի ողբերգականությունը դուրս է մղվում ազգային մակարդակից, մետաֆիզիկական մտածողությունը դառնում է մարդկային ողբերգության հիմքը: Գյոթենագետ Ա. Շախտվն իր «Գյոթեն և նրա ժամանակը» (1903) աշխատության մեջ Ֆաուստին ընդունում է որպես համաշխարհային վշտի «գտարյուն ու առավել ցայտուն ներկայացուցիչ»¹:

Գյոթենի էությունը լավագույնս արտահայտված է Ֆաուստի կերպարի մեջ: Այդ մասին նա մի անգամ ասել է. «Ոչ միայն «Ֆաուստ»-ի գլխավոր հերոսի մոայլ չբավարարված ձգտումները, այլ Մեֆիստոֆելի հեզնանքն ու կծու ծաղրը կազմում են իմ սեփական էության մի մասը»²: Ֆաուստին և Գյոթենին կապող հանգամանքներն են. Ֆաուստը ինչպես և Գյոթեն սովորում են իրավաբանություն, բժշկություն, աստվածաբանություն, նրանք երբեք չեն դադարում սովորել, հասնել ճանաչողության նոր սահմանների: Գյոթենի համար «Ֆաուստ»-ը եղավ այն զագաթնակետը, ինչին հասնել էր ուզում Ֆաուստը: Այդ մասին Գյոթեն գրում է. «Ես կարող եմ իմ հետագա կյանքը դիտել որպես սովորական պարզեւ: Եվ հիմա իսկապես ասած, արդեն միևնույն է, ինչ եմ անելու և որեւէ բան կատարելու՞ եմ արդյոք»³: Նա ցանկանում է հասկանալ բնությունը, ճանաչել այն, որի մեջ կգտնի մարդկային հոգու կատարելությունը: Համաշխարհային իր գոհարներից մեկում Գյոթենի պանթեիզմը հասնում է իր զագաթնակետին, երբ նա ասում է «Սպասիր մի փոքր/ կենցեղ և դու»:

Դոկտոր Ֆաուստի նյութը Գյոթեն հանդիպել է դեռ Ֆրանկֆուրտում, մանկության տարիներին տիկնիկային ներկայացումների մեջ: Պատահական չէ, որ «Նախաֆաուստը», որ լույս է տեսել 1772-75 թթ. համընկնում է այն ժամանակաշրջանի հետ, երբ Գյոթեն ուսումնասիրում էր 1772թ. կախաղան բարձրացված մանկասպան Սյուզաննա Բրանդի գործը, որի ճակատագիրը կազմում է Գրեթեխենի գործողությունների իրական հիմքը: 1790 թ. Գյոթեն հրատարակում է առաջին մշակումը:

Գյոթենի կերպարներն անհատներ են, որոնցից յուրաքանչյուրի մեջ Գյոթեն ունի իր կյանքը: Տասնյակ էջերի շարադրանքում նա խոսում է

¹ Գյոթեն Յ. Վ., Ֆաուստ I, Հայկեմոսիատ, Ե., 1963. էջ XXXVIII

² Նույն տեղում, էջ XXVII,

³ Նույն տեղում, էջ XXXI:

Գրեթե յետին և իր սիրտ պատմության ու դրա տխուր բաժանման մասին, որի թողած զավր նա դարձրեց սոնետ: Լեւրպարի Լեւրտման ընթացքում Լեւնսագրական տարբեր անցքերի նկարագրումը Գյոթեն համարում է նպատակային՝ ոչ այնքան տեղեկատվական, քան փիլիսոփայական նշանակությամբ. «Եվ դա այն պատճառով, որ նման միջադեպերի նկարագրությունը կարող է ուսանելի լինել ընթերցողի համար. դրանով նա կիմանա, թե ինչ է կատարվել ուրիշների հետ, եւ ինքը ինչ սպասելիքներ կարող է ունենալ կյանքից, ինչպես նաեւ կհասկանա, որ այն ամենը, ինչ կյանքի ճանապարհին պատահում է իր հետ, պատահում է ոչ թե այն պատճառով, որ ինքը եզակիորեն երջանիկ կամ դժբախտ է, այլ որ բոլորի հետ էլ այդպես է լինում»¹: «Բանաստեղծություն եւ ճշմարտություն» երկը, որը բազմաթիվ որոնումների, դիտարկումների, հիշողությունների, ու խորհրդածությունների արդյունք է, բացահայտում է այն խորհուրդը, թե ինչքան կարելու են հանճարի ձեւավորման մեջ բնատուր ձիրքը եւ դրա զարգացման պայմանները: Բնածին օժտվածությունը հեղինակը համարում է այն ամենամեծ արտոնությունը, ինչն օգնում է դատողություններում պահպանել անհատականության սկզբունքը: Այն մանկան մեծակությունը, որը տարիների հետ Գյոթեի մոտ ավելի էր խորացել, Գյոթեն կապում է իր բնածին լրջության ու հետաքրքրասիրության հետ, իսկ այն սենյակը, որտեղ անց է կացրել իր երազկոտ պահերը, եւ որի պատուհանից նա դիտում էր մայրամուտը, փոթորիկը, այգիներում ծաղիկներ խնամող հարեւաններին, դրսում զվարճացող երեխաներին, Գյոթեն նույնացնում է սեփական հետաքրքրություններին: Հեղինակային անկեղծությունը ժամանակի եւ սեփական Ես-ի ունեցած բոլոր հարաբերությունների նկարագրությունների մեջ աջակցում է ընթերցողին հստակ սահմանագատելու իրականը, որը կոչվում է ճշմարտություն եւ այն ներքին զգայականը, որը մնում է բանաստեղծական, եւ որի ջատագովը մնաց Գյոթեն իր ամբողջ կյանքի ընթացքում: Հաճախակի անդրադառնալով բնական ընդունակություններին՝ նա արտահայտում է նաեւ դժգոհությունն իր բնավորության վերաբերյալ, երբ նա, վայրկենապես բորբոքվելով կամ զայրանալով, հեշտությամբ կարող է մոռանալ իրեն ցույց տրված, որն օգնությունը եւ ամենաբացահայտ ձեւով ապերախություն դրսևորել: Ունեցած ընդունակություններով Գյոթեն զգում էր իր բանաստեղծական էությունը, շուտ ընկալելու, առարկայի մեջ թափանցելու եւ յուրացնելու ունակությունը օգտագործում է տարբեր ժանրերի ու լեզուների՝ ընդհուպ մինչև եբրայերենի, Աստվածաշնչի, աշխարհագրության, նկարչության, փորագրության յուրացման համար: Արդյունքում երիտասարդ Գյոթեն դատողություններ էր անում տարբեր բնագավառների շուրջ: Սյուժեի մեջ ներգրավված պատմական անցքերը Գյոթեն քննում է մարդու ներքին կառուցման վրա թողած ազդեցություններով, պարզում, թե ինչքանով են

¹ Գյոթեն Յ. Վ., Բանաստեղծություն եւ ճշմարտություն, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Ե., 1985, էջ 68-69:

դրանք մարդուն դարձնում կատարյալ կամ ընդհակառակը նետում ինքնաժխտման գիրկը: 1755 թ. նոյեմբերի 1-ին Լիսաբոնում տեղի ունեցած երկրաշարժը, որը լուրջ քննարկման նյութ էր դարձել աշխարհի հանրության համար, մասնով Գյոթեի հոգեկան անդորրը խախտեց իր ամբողջ սարսափով, իսկ 1756 թ. օգոստոսին բռնկված պատերազմը, ընտանիքի մեջ հակասական հարաբերությունները նրա մեջ ծնում էին այլ զգացում... *«այդ բոլորն իմ մեջ ծնում էին մարդկանց նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք, ավելին՝ ատելության զգացմունք, ...»*¹:

Իրական հենքի վրա Գյոթեն ստեղծագործության հոգեբանական մեխանիզմում անհատի ներքին ազատագրման պահանջը դարձնում է «ճնարարի ազգակցություններ» վեպի կոնցեպցիաներից մեկը: Հիմքում ընկած է անձնական սիրո խնդիրը, ինչը Գյոթեի դեպքում առ այսօր համարվում է չլուծված: Կանանց կերպարներից Շառլոտան և Օթիլիան իրական դեմքեր են եղել Գյոթեի կյանքում: Վեպն ունի գեղագիտական բարդ համակարգ: Բազմաթիվ մենախոսություններում, կերպարների միմյանց արած անկեղծ խոստովանություններում Գյոթեն զարգացնում է վեպի ռեալիստական նշանակությունը:

19-րդ դարի նատուրալիզմի տեսաբան Վիլհելմ Բյուշը երկն արժեւորել է որպես գերմանական առաջին ռեալիստական-հոգեբանական վեպը:

Այն լույս է տեսել 1809թ., ժամանակի կին ընթերցողների կողմից ընդունվել է որպես «կռվագիրք»: Թոմաս Մանը բարձր է գնահատել վեպի արվեստագիտական նշանակությունը: 2009 թվականին՝ իր հոբելյանական տարում վեպը լույս է տեսել երկու հարյուրերորդ անգամ: Հեղինակն իր վեպը գրել է հենվելով Քրիստինա Վուլպուսի հետ ամուսնության տարիներին, Քրիստինան Ֆրիդերիկե Վիլհելմինե Հերցլիքի հետ ունեցած կապի վրա: Վերջինս վեպում կերպավորում է Օթիլիան: Մյուս կողմից նա վերամշակել է իր բնագիտական իմացությունը և այդ ժամանակվա պարտեզաշինության վերաբերյալ իր ուսումնասիրությունները: Վեպն ունեցել է նաև այլ արձագանքներ, գնահատվել որպես «չար ցանկությունների երկնային ուղեորություն»: Վեպի բովանդակությունն այլաբանորեն ներկայացնում է Գյոթեի ներաշխարհի ամբողջ անհանգստությունը բնականի և արհեստականի հավերժական բախման միջև: Կերպարների հետ ունեցած հոգեբանական, կենսաբանական ընդհանրությունները փաստելու նպատակով հեղինակը ստեղծել է բնագիտական գեղարվեստական մեծ գործ:

Սա գեղարվեստական մի երկ է, որը փորձարկման է դնում մարդուն և մարդկային հարաբերությունը: Այդ փորձի թեմավորումն առաջին իսկ տողերից զգացվում է ամուսինների երկխոսություններում: Փորձի թեմավորման հետ հեղինակը տեսնում է դրա բնագիտական բացատրությունը, ինչն ակնհայտ է վերնագրից: Վերջինիս հիմքում ընկած է 1775 թ. շվեդ քիմիկոս Թորբերն Բերգմանի De attractionibus electivis աշխատության վերնագիրը: Այդ մասին

¹ Նույն տեղը, էջ 686-687 էջ 50

խոսվում է չորրորդ գլխում. «Դրանում քիմիկոսները բարեկիրթ են, նրանք հասարակությանն են միացնում մի չորրորդի, որպեսզի ոչ մեկը դատարկածեղն չմնա»¹:

Այսպիսով, գիտակցաբար դիմադրելով ժամանակի հակասություններին՝ աշխարհայեցողական, ճանաչողական բոլոր սահմաններում Գյոթեն կարևորում է ազատ կամքի դրսևորման պայմանը եւ այն դարձնում ողբերգականի հիմնական նպատակ: Սրա ստեղծագործությունների համապատկերում գաղափարական հարթության մեջ կերպարը դիտվում է մշտական պայքարում՝ որպես կոփվող գոյածն:

Գրականություն

1. Goethe J. W., Die Wahlverwandschaften, Stuttgart, 1999, Philipp Reclam, 270 էջ:
2. Goethe –Jahrbuch , Verlag Hermann Boeblaus Nachfolger Weimar, 2002, Band 119:
3. *Արամանով Ս.Դ.* XVII-XVIII դդ. արտասահմանյան գրականության պատմություն, Երևանի Համալսարանի հրատարակչություն, Ե.1986:
4. *Գյոթեն Յ. Վ.*, Ֆաուստ I, Հայպետհրատ, Ե., 1963. էջ XXVII, 314 էջ:
5. *Գյոթեն Յ. Վ.*, Ընտրովի ազգակցություններ, Ե., «Նոր -Դար» հր., 2002:
6. *Յվայզ Ս.* Մարդկության աստեղային ժամերը, Հայաստան, Ե., 1977, 182 էջ: Գաբուն, 1998, նոյնամբեր-դեկտեմբեր:

Тема личной трагедии в произведениях И.В.Гете

С. Степанян

Резюме

В статье обсуждается концепция личной трагедии в произведениях Гете. Его основной целью является показать свободу воли героев в своих действиях. Развитие этой концепции тесно связано с историческими, социальными, политическими, философскими и другими факторами. С другой стороны, Гете достигает своей цели через призму своего собственного опыта.

The Personal Tragedy in Works of Goethe

S. Stepanyan

Summary

The article is devoted to the analysis of the concept of personal tragedy in all works of Goethe. His main goal was to show the epitome of characters' free will through their actions. The development of this concept is closely connected with historical, social, political, philosophical and other factors. On the other hand, Goethe realizes his aim through the prism of his real experiences.

¹ Գյոթեն Յ. Վ., Ընտրովի ազգակցություններ, Ե., «Նոր -Դար» հր., 2002, էջ 50: